

УДК 911.3 [332.13 (477.61):931-058.34]

Гасвська Н. С., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕГІОНІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА СТУПЕНЕМ НЕБЕЗПЕКИ ПОШИРЕННЯ БІДНОСТІ

Запропоновано методичні підходи до оцінювання факторів небезпеки поширення бідності. Виділено типи адміністративно-територіальних регіонів Луганської області за ступенем небезпеки поширення бідності населення.

Ключові слова: поширення бідності, фактори бідності, Луганська область

Предложены методические подходы к оценке факторов опасности распространения бедности. Выделены типы административно-территориальных регионов Луганской области по степени опасности распространения бедности населения.

Ключевые слова: распространение бедности, факторы бедности, Луганская область

The methodical approaches to assessment of poverty risk factors are disclosed. The types of administrative and territorial regions in Lugansk region by the level of of poverty population development are explored.

Keywords: poverty distribution, poverty risk factors, Lugansk region.

Вступ. Постановка проблеми. Бідність є складним багатограним явищем, поширення якого супроводжується неухильним негативним розвитком основних складових життєдіяльності населення, серед яких: зниження тривалості життя та професійно-освітнього рівня, поглиблення демографічної кризи, погіршення стану здоров'я населення, зниження якості та інтелектуального потенціалу людських ресурсів, посилення соціальної напруженості в суспільстві та ін. що, у свою чергу, уповільнює загальний соціально-економічний розвиток країни.

В Україні вирішення проблеми бідності є одним зі складових завдань соціально-економічної політики на шляху до побудови стабільної високорозвиненої держави. Шляхом впровадження та реалізації низки важливих програмних документів, прийнятих Верховною Радою та Урядом України, створено основи для подолання та запобігання бідності населення в українському суспільстві. Проте збереження високих показників рівня бідності та посилення регіональних диспропорцій в рівні життя населення актуалізують поглиблення наукового знання про сутність та особливості поширення цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема бідності населення є однією з найпоширеніших у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.

Дослідження окремих аспектів бідності мають місце у працях науковців різних галузей науки, серед яких: І. Ф. Гнібеденко, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, С. В. Мельник, Т. В. Новікова, Ю. П. Струмліна, Н. М. Рімашевська, О. О. Разумов, Г. І. Чепурко, П. І. Шевчук, А. Ю. Шевяков та інші. Вивченням проблеми бідності опікуються також науковці суспільно-географічного профілю, серед яких на особливу увагу заслуговують праці М. О. Барановського, Т. Ю. Богомолової, І. І. Думової, Н. І. Мезенцевої, І. Г. Мельник, Н. В. Зубаревич, Є. О. Лаптевої, О. О. Черкашиної, О. У. Хомри. Разом із цим, суспільно-географічні дослідження бідності й досі лишаються молочисленими. Однак, дослідження суспільно-географічних аспектів поширення бідності має особливе практичне значення в удосконаленні реалізації регіональної політики щодо підвищення рівня життя населення України.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Просторова неоднорідність поширення бідності формується під впливом низки різнобічних факторів, що є результатом умов розвитку певної території. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків та пояснення просторової мінливості поширення бідності, особливо на локальному рівні є необхідним для визначення пріоритетних напрямів та заходів регіональної політики подолання бідності населення. У вирішенні завдання такого роду особливе значення належить суспільно-географічним дослідженням бідності, оскільки за своїм змістом це завдання потребує регіонального, комплексного підходу.

Особливого значення суспільно-географічне дослідження бідності набуває для регіонів, що характеризуються суттєвими відмінностями в територіальній організації розселення й господарства, мають нерентабельні сектори й галузі, депресивні поселення. До таких належить Луганська область – регіон зі значними внутрішньорегіональними диспропорціями в соціально-економічному розвитку, що є свідченням наявних відмінностей передумов збідніння населення.

Метою нашого дослідження є систематизація адміністративно-територіальних утворень Луганської області за ступенем небезпеки поширення бідності відповідно до прояву дії факторів формування бідності.

Виклад основного матеріалу. Якісні та кількісні характеристики сану бідності формуються за рахунок дії сукупного (кумулятивного) впливу численних факторів – політичних, економічних, соціально-економічних, соціально-демографічних, екологічних тощо. Кожний фактор можна визначити кількома показниками-індикаторами. Але чим менше регіон, тим важче знайти відповідні показники.

Щодо оцінки факторів бідності в Луганській області, то нами обрано саме ті з них, що, по-перше, відіграють найважливішу (на думку більшості вчених) роль у формуванні бідності, по-друге, ті, що можна кількісно оцінити на рівні міськрад та адміністративних районів за допомогою статистично визначених

індикаторів. До таких факторів належать соціально-економічні та соціально-демографічні фактори [1].

До економічних факторів бідності ми відносимо рівень розвитку економіки та її галузеву структуру. Вплив цих факторів на бідність проявляється через формування доходів населення. За відсутності інформації щодо обстеження умов життя домогосподарств в розрізі адміністративних районів і міськрад, індикаторами *економічних* факторів бідності було обрано такі показники:

- розмір середньорічної номінальної заробітної плати найманих працівників (заробітна плата слугує основною статтею доходів економічно активного населення, її середній розмір відображає особливості галузевої структури та рівень розвитку господарства окремих територіальних утворень);
- розмір середньомісячної призначеної пенсії;
- середній розмір субсидії, призначеної на оплату житлово-комунальних послуг, у розрахунку на одне домогосподарство (субсидії призначаються малозабезпеченим сім'ям для відшкодування відповідних статей витрат, з метою підвищення їх добробуту).

Індикаторами *соціально-економічних* факторів слугували такі показники, що характеризують умови праці та стан ринку праці, а саме:

- частка штатних працівників економічно активних підприємств, яким вчасно не виплачено заробітну плату (порушення роботодавцями своїх зобов'язань перед працівниками є важливим фактором економічної (трудової) бідності);
- рівень зайнятості населення (характеризує можливість реалізації права на працю та отримання стабільних доходів населенням);
- рівень зареєстрованого безробіття (цей показник менш точно характеризує ситуацію на ринку праці, ніж той, що розраховується за методологією МОП, проте останній, на жаль, на рівні міськрад та адміністративних районів Держстатом не розраховується);

Індикаторами *соціальних* факторів бідності стали в нашому дослідженні такі показники:

- частка працівників, які мають повну вищу освіту (особи з вищою освітою мають більше можливостей працевлаштуватися на високооплачувану роботу, вони є більш мобільними та конкурентоспроможними на ринку праці, тому менше підпадають під ризик збідніння);
- чисельність потерпілих працівників від травматизму пов'язаного з виробництвом у розрахунку на 1000 працюючих (високий рівень виробничого травматизму спричинює погіршення стану здоров'я значної частки працюючого населення, що зумовлює додаткові витрати на відновлення задовільного стану здоров'я, впливає на режим зайнятості, супроводжується зниженням продуктивності, а відтоді – й доходності праці);
- чисельність осіб з інвалідністю у розрахунку на 1000 осіб наявного населення (інваліди – категорія населення з обмеженими можливостями

працевлаштування та отримання доходу від праці, різновид „утриманців”, які потребують догляду й додаткових витрат).

Демографічні фактори впливають на бідність через формування певної демографічної структури населення, що визначає вікову, статеву і шлюбно-сімейну різницю в доходах населення певної територіальної суспільної системи. Виходячи з цього, індикаторами демографічних факторів було обрано:

- демографічне навантаження населення в працездатному віці дітьми та особами післяпрацездатного віку (діти та старі люди утворюють категорію утриманців, обмежують можливості інших членів сім'ї у повній мірі реалізувати трудовий потенціал, потребують більших витрат тощо);

- частка дітей? народжених поза шлюбом (характеризує ще один напрям формування неповних бідних сімей у складі жінки та дитини);

- показник статевої асиметрії (характеризує статеві відмінності відтворення та міграції населення).

Географічні фактори – „ресурс положення і простору” – визначають сукупний потенціал можливостей системи розселення певної території щодо працевлаштування та отримання різного роду послуг (транзитних і транспортних, сучасних систем передачі інформації і пов'язаних з цим видів діяльності тощо. Індикаторами, що характеризують вплив розселенських (екістичних) факторів, було обрано такі:

- щільність міських поселень в системі розселення регіону (характеризує „насиченість” території населеними пунктами, що здатні виконувати функцію „центрального місця”; міські поселення мають відносно стійку соціально-економічну базу, диверсифікований ринок праці, характеризуються більшими можливостями для реалізації людського потенціалу, що дає перспективу працевлаштування з гідними умовами оплати праці для забезпечення достойного рівня життя не тільки місцевим жителям, але й маятниковим мігрантам);

- частка міського населення в структурі наявного населення регіону (за умов більш високої частки міського населення простежуються низькі коефіцієнти сукупної (міської та сільської) бідності; більш високі темпи підвищення частки міського населення, як правило, супроводжуються більш швидкими темпами загального зниження бідності [2]).

- доступність до обласного центру (мається на увазі найбільше в регіональному полі функціональне місто гарантує населенню найбільший спектр можливостей), що визначалася як середня відстань по автошляхах від поселень певного регіону до м. Луганська.

Серед множини ймовірних показників-індикаторів нами було обрано саме ті, що характеризуються максимальною кореляцією та передають основну інформацію щодо формування бідності. Відібрані показники не слід розцінювати як досконалу, бо фактори та передумови такого різнобічного явища, як бідність неможливо оцінити певним кінцевим набором кількісних показників. Водночас виділена система показників є „відправною точкою” для

роздумів щодо того, як найкраще вимірювати ступінь небезпеки поширення бідності за факторами на внутрішньорегіональному рівні.

Дослідження внутрішньорегіональних відмінностей за факторами небезпеки поширення бідності проводилось у такій послідовності: 1) визначення часткових показників, що характеризують фактори бідності, за кожним адміністративно-територіальним регіоном та складання матриці даних; 2) обрання способу нормування (приведення показників до єдиної розмірності) та обчислення нормованих показників в розрізі кожного територіального утворення (міськради, району); 3) розрахунок сумарного та інтегрального показників; 4) угруповання адміністративних утворень за ступенем небезпеки поширення бідності; 5) картографування та інтерпретація отриманих результатів.

Увесь набір показників-індикаторів ділиться на дві категорії: 1) *показники-стимулятори*, які по відношенню до небезпеки поширення бідності відповідають оцінці „чим більше значення, тим вище небезпека збідніння”; 2) *показники-дестимулятори*, які відповідають оцінці „чим більше значення, тим нижче небезпека збідніння”. Наприклад, чим вище рівень заробітної плати, тим менша ймовірність збідніння.

Для нормування показників використаний метод лінійного масштабування. Суттю цього метода є те, що визначаються референтні точки (мінімальні та максимальні значення показників) і реальне розташування показника між ними [3, с. 40]. Такими референтними точками було обрано мінімальні та максимальні значення відповідних показників для адміністративно-територіальних одиниць Луганської області.

Нормування показників-стимуляторів здійснюється за формулою (1):

$$ПН_{pi} = \frac{П_{pi} - П_{pi_{min}}}{П_{pi_{max}} - П_{pi_{min}}} \quad (1),$$

де $ПН_{pi}$ – нормоване значення і-го показника для певного регіону;

$П_{pi}$ – абсолютне значення і-го показника для певного регіону;

$П_{pi_{min}}$ – абсолютне значення і-го показника, яке є найменшим серед

відповідних регіональних показників;

$П_{pi_{max}}$ – абсолютне значення і-го показника, яке є найбільшим серед

відповідних регіональних показників.

Оскільки між небезпекою поширення бідності та показниками-дестимуляторами існує зворотний зв'язок, останні обчислюються як обернені величини за формулою (2):

$$\text{ПН}_{pi} = 1 - \frac{\text{П}_{pi} - \text{П}_{pi_{\min}}}{\text{П}_{pi_{\max}} - \text{П}_{pi_{\min}}} \quad (2).$$

У такий спосіб усі показники приводяться до універсальної розмірності в межах шкали (0; 1), що зрештою дало можливість перейти безпосередньо до обчислення сумарного показника оцінки факторів небезпеки поширення бідності за регіонами. Він розраховується як сума відповідних нормованих індикаторів факторів, за формулою (3):

$$\sum_{k=1}^n \text{ЗПН}_{pk} = \text{ПН}_{p1} + \text{ПН}_{p2} + \text{ПН}_{p3} + \dots + \text{ПН}_{pn} \quad (3),$$

де $\sum_{k=1}^n \text{ЗПН}_{pk}$ – сумарний показник небезпеки бідності;

n – кількість складових показників (доданків) оцінки факторів небезпеки поширення бідності.

Формула розрахунку інтегрального показника оцінки факторів небезпеки поширення бідності має такий вигляд (4):

$$\Delta \text{РБ}_p = \left(\frac{\sum_{k=1}^n \text{ЗПН}_{pk}}{n} \right) - \frac{\sum_{k=1}^n \text{ЗПН}_{pk}}{n} \quad (4),$$

де $\Delta \text{РБ}_p$ – інтегральний показник небезпеки поширення бідності.

Усі регіони, що мають від'ємні значення показників, характеризуються більшою небезпекою бідності, ніж ті, що мають позитивні значення.

Наступним кроком стала систематизація обчислених показників, тобто розчленування усієї сукупності досліджуваних об'єктів або явищ на якісно (або кількісно) визначені групи на підставі встановленого ступеня небезпеки поширення бідності. Систематизацію було здійснено ранговим методом відповідно, як певне відхилення до середньообласного показника.

Картографування отриманих результатів дає можливість з'ясувати просторові особливості дії факторів бідності та типізувати міста й адміністративні райони за ступенем небезпеки поширення бідності.

У результаті проведеного дослідження оцінки *економічних, соціально-економічних, соціальних, демографічних та географічних факторів* виділено сім груп регіонів, що мають ступінь небезпеки бідності (рис. 1):

найвищий: Троїцький, Біловодський райони (I група);

високий: Білокуракинський, Міловський, Новоайдарський, Марківський, Кременський, Сватівський, Станично-Луганський, Новопсковський райони (II група);

вище середнього: Антрацитівський, Краснодонський, Попаснянський, Старобільський, Свердловський райони (III група);

середній: Слов'яносербський район, Краснолучська міськрада (IV група);

нижче середнього: Перевальський район, Кіровська, Брянківська, Первомайська, Стаханівська, Лисичанська міськради (V група);

низький: Лутугінський район, Рубіжанська, Антрацитівська, Ровеньківська, Северодонецька міськради (VI група);
найнижчий: Свердловська, Алчевська, Краснодонська, Луганська міськради (VII група).

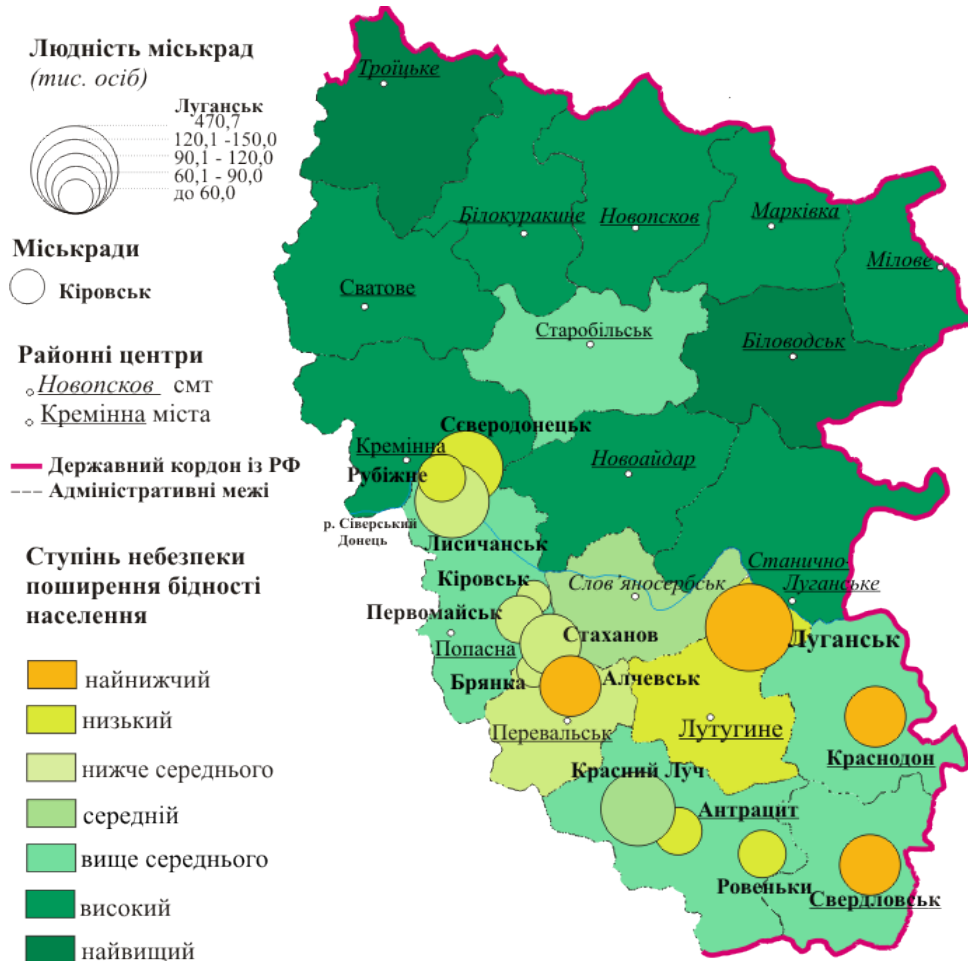

Рис. 1. Ступінь небезпеки поширення бідності населення за економічними, соціально-економічними, соціальними демографічними та географічними факторами за міськрадами та адміністративними районами Луганської області в 2010 р. (побудовано автором за даними розрахунків)

Відповідно, для недопущення концентрації та поширення в регіоні зон бідності об'єктами першочергової уваги мають бути територіальні утворення, що характеризуються найвищим та високим ступенем небезпеки поширення бідності за факторами в області, передусім такі? як: Троїцький, Біловодський, Білокуракінський, Міловський, Новоайдарський, Марківський, Кременський, Сватівський, Станично-Луганський, Новопсковський райони. Разом із цим, відносно благополуччя (щодо небезпеки поширення бідності) таких регіонів як Алчевська, Краснодонська, Луганська, Свердловська міськради не робить для них другорядною задачу боротьби із бідністю, оскільки це регіони високої концентрації населення (за станом на 01.01.2011 р. у них проживало 34,7% населення Луганської області).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Вирішення соціальних питань в нашій країні, до яких належить і вирішення проблеми бідності не буде ефективним, приносити позитивного результату без урахування „місцевих” факторів поширення бідності. Знання передумов формування бідності, як складного багатоаспектного явища, на регіональному та локальному рівнях дає можливість визначити пріоритетні напрями вирішення цієї проблеми, що зробить відповідну політику більш адресною та успішною. При цьому, одним із важливіших завдань, є виявлення внутрішньорегіональної диференціації за ступенем небезпеки поширення бідності відповідно до впливу різносторонніх факторів.

Проведене дослідження, на основі запропонованих методичних підходів, підтверджує, що регіони Луганської області є дуже неоднорідними за ступенем небезпеки поширення бідності, що визначається структурою та гостротою дії різнобічних факторів. Це вагомий аргумент на користь проведення диференційованої регіональної соціально-економічної політики з урахуванням виявлених територіальних особливостей. Виділення територіальних утворень з подібними рисами поширення бідності та регіональний підхід до визначення пріоритетних заходів подолання бідності населення – це запорука реального покращення життя мешканців Луганської області.

Список використаних джерел

1. Гаєвська Н. С. Внутрішньорегіональна диференціація регіонів Луганської області за факторами формування та поширення бідності. / Н. С. Гаєвська, Мельник І. Г. // Наукові пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю заснування Луганського відділу Українського Географічного товариства (26 – 28 жовтня 2009 р., Луганськ). Луганськ: „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – С. 108 – 111.
2. Порфененко М. Н. Методика географического изучения уровня жизни населения мира / М. Н. Порфененко // Вестник Московского ун-та. – Сер. 5. География. – 2004. – № 5 – С. 35 – 41.
3. Ровайон М. Бедность в городах / М. Ровайон // Финансы & развитие. – 2007 (Сентябрь). – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2007/09/pdf/ravalli.pdf>.
4. Левцун А. Показатели социального неблагополучия украинских регионов / А. Левцун, Н. Лысак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 1. – С. 99 – 107.